

FIRMA V NOVÝCH PODMÍNKÁCH

JARMILA POKORNÁ, EVA VEČERKOVÁ

Právnická fakulta / Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Reforma soukromého práva přenáší úpravu obchodní firmy do občanského zákoníku, ale zachovává principy úpravy dosavadní: firma je označením podnikatele zapsaným do obchodního rejstříku, nesmí být zaměnitelná a klamavá. Nový občanský zákoník některé prvky úpravy mění: fyzické osoby nejsou povinny používat jako firma svoje jméno a příjmení, převod firmy není spojen se závodem. Ochrana firmy využívá právní regulace nekalé soutěže.

Key words in original language

Obchodní firma, občanský zákoník, identifikace, soutěžní a investiční funkce firmy, převod firmy, ochrana firmy

Abstract

Reform of Civil Law transposes the regulation of name of the firm to Civil Code, but maintains some principles of existing legal regulation: the name is a designation of a entrepreneurs registered in commercial register, it is not allowed to be deceptive and mistakable. The new Civil Code brings change in some elements: natural person does not need to use obligatory name and surname, transfer of the name is not connected with transfer of the factory. Protection of the name use the legal regulation of unfair competition.

Key words

Commercial name, Civil Code, identification, competitive and investment function of the name, transfer of the name, protection of the name

1. ÚVODEM

Náš příspěvek navazuje na úvahy o firemních zásadách, kterými jsme se zabývaly v loňském roce. V mezidobí došlo ke schválení nového občanského zákoníku, a rozvažování nad novou právní úpravou se v důsledku toho mohlo stát konkrétnějším a určitějším. I když se nebudou měnit principy tvořící základ úpravy obchodní firmy, prolamují nová pravidla v

mnoha směrech dosavadní tradice a dovolují podnikatelům objevovat při řešení jejich vlastní identifikace dosud nepřístupná území.

2. VYMEZENÍ FIRMY V NOVÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ

Nová právní úprava pokračuje v historicky tradičním pojetí firmy jako označení, které nemohou používat všichni podnikatelé, ale jen ti z nich, kteří zveřejňují základní informace o svém podnikání a o svých vnitřních poměrech v obchodním rejstříku. Jestliže tedy občanský zákoník charakterizuje firmu jako jméno, pod kterým je podnikatel zapsán v obchodním rejstříku, zachovává tím nutnost určitého formálního postupu, veřejnou dostupnost všech obchodních firem i konstitutivní účinky zápisu. Obchodní firma bude mít i nadále pouze slovní podobu schopnou vytvářet odlišnosti jen s využitím malých a velkých písmen a vylučující jakékoli grafické úpravy písma, specifické uspořádání slov uvnitř firemního označení nebo připojení symbolů, obrázků apod.

Zachovány zůstávají i funkce firmy, mění se však poněkud jejich význam. Identifikační funkce, jejímž posláním je podrobit vytváření a užívání firem určitému řádu, který respektuje individualitu každého zapsaného subjektu, aniž by mu ale stanovil k dosažení individualizace nějaká požadavky, naráží na funkci ochrannou, jejíž realizaci by se nejlépe dařilo, pokud by pro vytváření firmy byla předepsána přísná a bezvýjimečná pravidla. Nová úprava však výslovně zakazuje jen zaměnitelnost a klamavost firmy a ve zbytku ponechává individualizační působení firmy zcela na projevu vůle podnikatele, který již dále není ve volbě vlastní obchodní firmy limitován. Významně posiluje výlučnost firmy, jestliže výslovně stanoví, že podnikatel nesmí mít více obchodních firem, nevyjadřuje se však k problému rozlišovací způsobilosti firmy, nečiní rozdíl mezi firemním kmenem a dodatky, neboť umožňuje jakékoli uspořádání jednotlivých prvků, z nichž se firma skládá. Kogentně je určen jen údaj o formě obchodních společností a družstev v novém zákoně o obchodních korporacích, podnikatelům je ale i nadále ponecháno na výběr, zda zvolí nezkrácené vyjádření formy nebo si zvolí některou ze zákonných zkratk. Nový občanský zákoník relativizuje i rozdíl mezi firmou podnikatele - člověka a právnické osoby, neboť uvolňuje pravidla pro tvorbu firmy jednotlivého člověka a dovoluje mu využít ve firmě rovněž jiné označení než vlastní jméno.

Právní regulace tak přestává poskytovat podnikatelům ochranu ve formě kogentně stanovených právních povinností, neboť vychází z toho, že mají dostatečné odborné znalosti a zkušenosti, s jejichž pomocí mohou volný prostor daný dispozitivními normami vynalézavě využít. Posiluje tak i soutěžní funkci firmy, neboť dovoluje vytvářet i taková firemní označení, která mohou být využívána i jako součást propagačních a reklamních textů, názvů závodů a poboček nebo jako ochranné známky či internetové domény. Firma tak nejen zůstává nehmotným statkem a právo k ní součástí průmyslových práv jako jedno z práv na označení, ale propojena s ostatními právy může vytvářet jednotnou strategii prezentace podnikatele, jeho závodů i jeho výrobků nebo služeb. Taková označení složená z totožných nebo podobných prvků mohou efektivněji pronikat do vědomí zákazníků, stát se pro daného podnikatele příznačnými a zajišťovat mu snadnější odbyť jeho produktů.

Jestliže jsme až dosud konstatovali, že se nová úprava nijak zásadně neodchyluje od dosavadního pojetí firmy v jejích funkcích i charakteru, musíme tento závěr podstatně revidovat, pokud jde o firmu jako majetkovou hodnotu.

Rozšíření pojetí věci v právním smyslu a nové vymezení věci jako všeho, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí (§ 489 NOZ) znamená, že i firma se stává věcí, a to věcí nehmotnou (§ 496 odst. 2 NOZ) a movitou (§ 498 NOZ). Firma i nadále zůstává součástí majetku osoby, neboť patří podnikateli jako osobě, ať jde o člověka nebo právnickou osobu, a souhrn všeho, co osobě patří, tvoří její majetek (§ 495 NOZ). Jako součást majetku potom vstupuje i do závodu (závod je organizovaný soubor jmění a jmění je tvořeno majetkem a dluhy - § 495 a § 502 NOZ). I když má firma v tomto organizovaném celku významné místo, neboť identifikuje vlastníka závodu v jeho vnějších obchodních vztazích, upouští budoucí právní úprava od dnešního úzkého spojení firmy a podniku, které se projevovalo zejména nemožností samostatného převodu firmy. Rozšiřuje tak možnosti dispozic s majetkem a posiluje i investiční funkci firmy, která se jako součást vědomě a systematicky vytvářené pověsti podnikatele může stát velmi cennou. Otevírají se tak cesty k úvahám o samostatných převodech firmy nebo o poskytnutí licencí na užívání takových firemních označení, která jsou cenná svou proslulostí a s nimiž je spojována dobrá pověst jejich nositele.

3. VYTVÁŘENÍ FIRMY

Na rozdíl od dosavadní právní úpravy neobsahuje nový občanský zákoník žádná speciální pravidla, podle nichž by bylo nutné postupovat při tvorbě firemního označení. Záleží tedy plně na podnikateli, jakou firmu pro svou identifikaci v obchodním styku přijme, samozřejmě za předpokladu, že bude respektovat zákonný zákaz zaměnitelnosti a klamavosti obchodní firmy. Východiskem při úvahách o tom, jakou firmu si zvolit, budou obecná ustanovení nového občanského zákoníku o jménu člověka a názvu právnické osoby. Podle ust. § 77 odst. 1 je jménem člověka jeho osobní jméno a příjmení, popř. jeho další jména a rodné příjmení, která mu podle zákona náležejí. Každý člověk má právo užívat své jméno v právním styku, jméno je pro každého člověka jedinečné, lze proto očekávat, že se jako firma stane též označením pod nímž budou provozovány podnikatelské aktivity.

Jménem právnické osoby je podle ust. § 132 odst. 1 její název. Určují jej zakladatelé právnické osoby v zakladatelském jednání a opět jde o označení identifikující právnickou osobu a odlišující ji od jiných osob (§ 132 odst. 2). Již v této obecné úpravě společné všem právnickým osobám se objevuje zásada výlučnosti, která je současně vůdčí zásadou firemního práva. Z povinnosti odlišit danou osobu názvem od jiných osob bychom mohli dovodit i požadavek, aby v názvu byly použity prvky, které jsou buď samy o sobě nebo ve svém spojení natolik originální, že mají rozlišovací způsobilost. I tato charakteristika názvu právnické osoby se uplatní ve speciální úpravě obchodní firmy, rozlišovací způsobilost není pro firmu výslovně stanovena.

Ze syntézy obecných pravidel o jménu a speciální úpravy firmy potom pro podnikatele - člověka vyplývá, že by měl v zásadě využívat ve své obchodní firmě svého jména, avšak zákon mu nebrání ("Člověk se zapíše do obchodního rejstříku pod obchodní firmou tvořenou zpravidla jeho jménem..."), aby z důvodů propagačních, reklamních či obecně soutěžních vytvořil svou firmu i jinak. Prikazuje mu však, aby dbal o jednoznačné odlišení takové firmy od firem právnických osob. Bude teprve věcí budoucnosti, aby se v praxi vytvořil výklad situace, kdy je zřejmé, že nejde o firmu právnické osoby. V úzkém slova smyslu by mohla být dostačující skutečnost, že ve firmě chybí označení právní formy. K takovému výkladu však přistupujeme skepticky s ohledem na to, že již dnes je označení právní formy vnímáno jako slabý prvek firmy, který nemá dostačující rozlišovací sílu, pokud jde o zabránění zaměnitelnosti

podnikatelů - právnických osob¹. Praxe jistě přinese řadu vynalézavých příkladů využití dispozitivity zákona, pro tuto chvíli vychází podle našeho názoru nová úprava vstříc podnikatelům, kteří z propagačních důvodů zkracují svoje firmy a vypouštějí z nich osobní jména, např. "Domácí potřeby Cupák". Jde ostatně o návrat k řešení, které znal z. č. 105/1990 Sb., o soukromém podnikání občanů.

Pokud jde o změnu jména zdůrazňují tvůrci nového občanského zákoníku v důvodové zprávě, že není nutno kumulovat ve firmě minulá i současná jména podnikající osoby, protože při změně jména zůstává totožnost podnikající osoby nezměněna a veřejnost není klamána ani nemůže být uvedena v omyl. Na možné námitky, že důvod změny zná jen podnikatel sám a že z hlediska veřejnosti se člověk - podnikatel označuje pro účely podnikatelského styku jinak než v běžném občanském životě, což může být zdrojem pochybností, reaguje nová právní úprava příkazem změnu jména uveřejnit. Tato úprava zmírňuje případnou právní nejistotu, zákon však blíže nespecifikuje, co máme rozumět pod uveřejněním. Podle našeho názoru je nutno vycházet z veřejného charakteru firmy a požádat o zápis změny jména do obchodního rejstříku. Podnikatelské právnické osoby nebyly ani za současného stavu nijak významně omezovány ve svých iniciativách vytvořit si originální a praktické firemní označení. Musely jen respektovat požadavek obchodního zákoníku na to, aby jejich firma obsahovala označení právní formy obchodní společnosti nebo označení, že jde o družstvo. V tomto směru nedochází k žádné změně, pouze povinnost uvádět právní formu právnické osoby vyplývá ze zákona o obchodních korporacích, jak již bylo uvedeno shora. Pokud je tedy jménem právnické osoby její název, potom jsou u právnické osoby, která je podnikatelem, její název i obchodní firma totožné, neboť se jedná o identifikační označení, které musí být navrženo k zápisu do obchodního rejstříku při konstituování obchodní společnosti nebo družstva a které se zápisem nově vzniklé osoby stává obchodní firmou.

Reformní tendence posílit působení zásady autonomie vůle a rozhodovací volnosti podnikatelů, která v některých směrech prolamuje zásady firemní pravdivosti a zcela se odpoutává od zásady firemní přísnosti, má i svou odvrácenou stránku, která může podnikatele nepříjemně překvapit. Vytvoření všestranně vyhovující firmy klade zvýšené nároky na informovanost podnikatelů a péči o jejich vlastní záležitosti, pokud požadujeme, aby si svoji firmu zvolili v prostoru, který

¹ Viz § 10 odst. 1 druhá věta ObchZ a rozhodnutí Vrchního soudu v Praze 3 Cmo 573/93 publikované v časopise Právní praxe v podnikání č. 6/1995, str. 27

není obsazen právy jiných podnikatelů a vyhnuli se tak dodatečným komplikacím a nákladům spojeným se spory a s nutností firemní označení měnit.

4. NAKLÁDÁNÍ S FIRMOU

Úvodní ustanovení druhé hlavy třetího dílu třetí části nového občanského zákoníku vymezují vlastnické právo jako právo vlastníka s jeho vlastnictvím libovolně v mezích právního řádu nakládat a jiné osoby z tohoto nakládání vyloučit. Vlastnické právo tvoří jednota jeho pozitivní a negativní stránky - právo vlastníka s věcí nakládat jakýmkoli způsobem podle vlastního rozhodnutí a současně zabránit každému jinému, aby jeho věc užíval nebo na ni jinak působil.

Tyto obecné zásady platí i pro vlastníka nehmotné movité věci, kterou je firma, jejich realizace bude však podmíněna specifickými rysy obchodní firmy. Vlastník firmy je oprávněn, ale současně povinen, firmu užívat k vlastní identifikaci v obchodním styku. Ostatní osoby jsou povinny zdržet se zásahů do oprávnění vlastníka, zejména navrhopvat k zápisu firmy, které by byly totožné nebo podobné již zapsaným firmám, ale i používat jiná označení, v nichž by byly obsaženy podstatné prvky firmy, která je zapsána pro jiného podnikatele. Vlastník může firmu převádět a je rovněž oprávněn bránit se proti každému, kdo by do jeho práv k firmě zasahoval. Může požadovat zdržení se neoprávněných zásahů, odstranění závadného stavu, přiměřené zadostiučinění, náhradu škody a vydání bezdůvodného obohacení (§ 423 odst. 2 ve spojení s § 2988 NOZ).

Posílení autonomního postavení vlastníka firmy, které jsme zmiňovali v předchozí části, se při výkonu jeho vlastnického práva promítá především do oprávnění firmu převést. V dosavadní právní úpravě se převody firmy řídily základním pravidlem spojení obchodní firmy s podnikem - pokud měla být firma převáděna, nesmělo se tak stát bez současného převodu podniku nebo části podniku. Výslovné pravidlo obdobné povahy nový občanský zákoník neobsahuje a podle našeho názoru ani obsahovat nemůže, protože by to bylo v rozporu se základními idejemi svobody a autonomie vůle, které tvoří východisko převážné většiny norem chování v něm obsažených. Uvolnění právní úpravy však přináší i nutnost nově se zamýšlet nad změněnou právní úpravou a přijímat pro její praktickou realizaci nové závěry.

První okruh takových závěrů se týká vztahu firmy a závodu. Zákonný text vymezující závod jako zvláštní věc se stále výslovně nevyjadřuje k otázce, zda má podnikatel jeden závod nebo zda může mít závodů více. Podle našeho názoru jde o problém spíše teoretický, neboť záleží opět jen na svobodném rozhodnutí podnikatele, zda závody, v nichž provozuje naprosto odlišnou podnikatelskou činnost a které mohou v důsledku toho mít i zcela odlišné složení majetku, jinou organizační strukturu a jejichž produkty mohou směřovat k různým skupinám zákazníků, bude chápat spíše jako samostatné jednotky nebo jako pobočky jednoho závodu. Právní vztahy všech takových jednotek, ať je podnikatel chápe jakkoli, se budou realizovat pod jedním totožným firemním označením, zvláštní označení užívaná pro propagaci, reklamu a jako vývěsní štíty provozoven mohou být samozřejmě odlišná a budou vycházet z povahy činnosti provozované v dané jednotce. S jednotlivými závody nebo jejich pobočkami bude též podnikatel samostatně nakládat a tyto dispozice se mohou týkat i firmy podnikatele, zákon však respektuje, že i sama firma je samostatnou věcí, která nemusí nutně sdílet všechny osudy závodu. Nesvazuje proto rozhodování podnikatele žádnými závaznými pravidly a ponechává mu na vůli, zda firmu převede současně s převodem závodu nebo pobočky a bude potom řešit její další identifikaci, nebo zda si firmu při takovém převodu ponechá, popř. zda jeho majetková situace a další podnikatelské záměry dovolují či vyžadují jen samostatný převod firmy. I když i nadále můžeme obchodní firmu řadit do jmění závodu, její povaha jako movité nehmotné věci současně hranice závodu přesahuje a spojuje ji především s osobou podnikatele, který je firmou identifikován. Firma si tak i v nové právní úpravě zachovává svou identifikační funkci, posílena je však investiční funkce firmy, která tvoří s identifikační funkcí jednotu. Firma se stává věcí, o níž podnikatel samostatně rozhoduje a s níž nakládá podle své autonomní vůle a může ji převádět současně se závodem, ale i samostatně nezávisle na něm.

Vzhledem k tomu, že převod firmy narušuje zásadu pravdivosti firmy a její výlučnosti, dovoluje zákon nabyvateli firmu používat, ale současně přikazuje, aby k nově nabyté obchodní firmě připojil údaj vyjadřující právní nástupnictví. I když jde o úpravu s historickými kořeny (viz čl. 22 až 24 Všeobecného obchodního zákoníku), poněkud pochybujeme o jejím praktickém významu dnes, kdy hospodářský život tíhne k elektronické komunikaci a rychlému, zkratkovitému vyjadřování. Firma rozšířená o nástupnický dodatek působí poněkud těžkopádně, což stírá výhodu samostatných dispozic. Je otázka, zda by pro informování veřejnosti a naplnění zásady pravdivosti nestačilo zapsat do obchodního rejstříku, že firma k

určitému dni přešla na nový subjekt. Obchodní zákoník stanoví dále, že při převodu části podniku je podnikatel povinen provozovat zbývající část pod jinou firmou nebo zrušit ji a po likvidaci nechat zaniknout. Odhlédáme od určité nepřesnosti zákonného textu, neboť zrušení s likvidací se dotýká nikoli pouze podniku nebo jeho části, ale podnikatele jako takového, a upozorňujeme na to, že zákon tímto naznačuje převodci, že musí vyřešit svou identifikaci po převodu podniku a s ním spojené firmy. Nový občanský zákoník žádné pravidlo tohoto druhu neobsahuje, zásada výlučnosti firmy a ekonomický i právní význam převodu však vylučují, aby převodce i nadále užíval převedenou firmu. Aniž by to musel zákon výslovně zmiňovat, vyplývá zřejmě z povahy převodu firmy, že převodce buď zvolí pro vlastní identifikaci firmu novou nebo předpokládá, že firma původní zanikne s likvidací, a nebude potom v identifikačním ani zájmovém konfliktu s nabyvatelem jeho firmy. V každém případě by s ohledem na chybějící výslovnou úpravu měla označování převodce po převodu firmy upravovat převodní smlouva.

Zvláštním způsobem převodu je nakládání s firmou v procesu přeměn obchodních korporací. Občanský zákoník předpokládá, že firma zanikající korporace přejde na korporaci nástupnickou, ovšem s jejím souhlasem. Osud firmy zanikající společnosti by měl být jasně popsán a vyřešen v projektu přeměny. Pokud totiž u rozdělovacích procesů má přeměňující se korporace více právních nástupců a neurčí, na kterého z nich obchodní firma přechází, nepřejde obchodní firma na žádného z nich.

Druhý myšlenkový okruh se týká jiných dispozic s firmou. Přípustnost samostatného převodu firmy otevírá znovu otázku, zda by bylo možno připustit i poskytnutí licence k obchodní firmě. Důvody, které by myšlenku umožnění licencí spíše podporovaly, vycházejí z povahy firmy jako samostatné věci, která může nabývat v soutěžních vztazích značné majetkové hodnoty spočívající v její proslulosti a příznačnosti pro určitého podnikatele, jehož pověst je u zákazníků i obchodních partnerů vynikající. Hodnota firmy zpravidla nevzniká sama od sebe nebo náhodně, ale je výsledkem cílevědomé dlouhodobé činnosti podnikatele spojené s vynaložením značných nákladů. Bylo by proto zcela pochopitelné, kdyby podnikatel usiloval o návratnost vložených investic v podobě odměny, pokud poskytne jinému subjektu oprávnění užívat svou obchodní firmu. Argumenty, které podporují spíše skeptický přístup k licencím na obchodní firmu, vycházejí ze zásady její výlučnosti a pravdivosti. Pokud je obchodní firma označením, které má spolehlivě identifikovat

právě daného podnikatele, který je jejím vlastníkem a nositelem, bylo by užívání cizí firmy na základě licence klamavé, protože by byl nositelem firmy po určitou dobu nabyvatel licence. I když obchodní firma náleží do skupiny práv na označení a nakládání s ní by mělo být obdobné jako nakládání s ochrannou známkou, je u firemních licencí podle našeho názoru problematické naplňování identifikační funkce firmy. Zatímco se ochranná známka váže k určité třídě výrobů nebo služeb, takže oprávněný získává licencí právo označovat známkou jen některé určité výrobky nebo služby, identifikuje obchodní firma osobu podnikatele a používá se jí univerzálně ve všech vztazích, do nichž daný podnikatel vstupuje. Nabyvatel licence by tak vlastně podnikal pod cizí identitou, a to v celém rozsahu svého podnikání.

Potřeby hospodářského života si však mohou licencování firmy vyžádat, zejména pokud by to přineslo soutěžní výhodu nabyvateli licence a majetkový výnos jejímu poskytovateli. Pro takový případ si budeme jistě klást otázku, zda právní úprava licenci obchodní firmy umožňuje, popř. za jakých podmínek tak činí. Flexibilita pravidel nového občanského zákoníku a jeho důraz na autonomii vůle osob potřebný prostor vytvářejí, neposkytují však zázemí výslovné úpravy. Oprávnění firmu užívat bude založeno licenční smlouvou, je však otázka, zda by speciální úprava v rámci licenční smlouvy neměla omezit volnost ujednání o podmínkách výkonu licencovaných práv. Licenční smlouva (§ 2358 a násl. NOZ) musí vyřešit řadu problémů:

- 1) jak reagovat na námitku prolomení zásady výlučnosti a pravdivosti firmy: licence by měla být udělována pouze ve formě licence výhradní s tím, že poskytovatel nebude mít právo sám firmu užívat nebo poskytnout tutéž firemní licenci dalšímu podnikateli. Nabyvatel licence nebude moci oprávnění tvořící součást licence poskytnout třetí osobě (podlicence, § 2363) ani licenci třetí osobě postoupit (§ 2364). Pokud by nabyvatel licence převáděl závod nebo jeho část, neměl by podle našeho názoru mít právo současně se závodem převést i licenci k firmě, a to bez ohledu na vůli poskytovatele, tedy na jeho případný souhlas s převodem (§ 2365).
- 2) Vztah firmy a závodu: není podle našeho názoru bezprostředně nutné, aby se licence poskytovala současně s pachtem závodu nebo s dočasným převodem závodu na dobu totožnou s firemní licencí. Vazba licence firmy na závod je však velmi praktická a poskytovateli zajišťuje, že podnikatelská činnost, která se realiuje pod jeho firmou, se

bude opírat o potřebné technické, personální i dovednostní zázemí a nedojde k devalvaci hodnoty licencované firmy.

- 3) Zásadě veřejnosti firmy by odpovídalo, kdyby se licence firmy zapisovala do obchodního rejstříku - zápis by upozorňoval veřejnost na to, že užívání firmy je pouze propůjčeno na dočasnou dobu nabyvateli licence, a kompenzoval by oslabení zásady výlučnosti a pravdivosti firmy.
- 4) I při licenci na obchodní firmu není podle našeho mínění možné uvádět nepravdivě právní formu nabyvatele licence. Pokud by tedy byla právní forma nabyvatele licence jiná než právní forma poskytovatele, musela by firma, která by byla předmětem licenčního ujednání, být doplněna pravdivým dodatkem o právní formě nabyvatele licence.

Máme-li pochybnosti o tom, zda by bylo možné vyřešit bez výslovné právní úpravy všechna úskalí poskytnutí licence na obchodní firmu, nabízejí obecná ustanovení nového občanského zákoníku postup, který by dovoloval zhodnocení proslulosti a soutěžního významu firmy, aniž by bylo nutno uvažovat o uzavírání licenční smlouvy. Ust. § 134 NOZ dovoluje, aby název právnické osoby obsahoval některý příznačný prvek názvu jiné právnické osoby, pokud je k tomu důvod spočívající v jejich vzájemném vztahu. O jaký vztah by mělo jít, zákon dále nedefinuje, můžeme se proto domnívat, že je podmínka zachována, i když by šlo o obchodní firmy podnikatelů - právnických osob, kteří právo použít prvky firmy jednoho z nich ve firmě druhého učiní součástí smlouvy, kterou za tímto účelem sjednají a v níž dohodnou též, za jakých podmínek budou části firmy použity. Souhlas poskytovatele je ostatně zákonným předpokladem pro využití prvků názvu jiné právnické osoby (§ 134 odst. 2 NOZ). Účelem takového postupu bude jistě soutěžní funkce firmy - nabyvatel práva užívat prvky firmy hodlá získat z dobrého jména poskytovatele soutěžní výhodu: vstoupit snáze na trh, přilákat další zákazníky, proniknout na teritoria, na nichž by se jinak jeho výrobky neuplatnily. Nejsou však vyloučeny ani jiné důvody, např. historická tradice. Prvkem, který by mohl být využit, může být kterákoli součást firemního kmene, povinné dodatky označující právní formu nepřicházejí pro tento účel v úvahu. Z povahy věci rovněž vyplývá, že by mělo jít o silné prvky, resp. takové prvky firmy, s nimiž je spojena firemní výlučnost. Výlučný prvek musí být u nabyvatele doplněn prvky dalšími, jejichž úloha je rozlišovací - zákon požaduje, aby veřejnost byla schopna obě právnické osoby od sebe dostatečně odlišit, i když budou určité části jejich názvů totožné.

Do speciální úpravy obchodní firmy je zařazeno ust. § 426, které reaguje na vytváření podnikatelských seskupení a též dovoluje, aby obchodní firmy účastníků seskupení obsahovaly shodné prvky, i zde za předpokladu, že je veřejnost musí umět rozlišit. Účel této úpravy sleduje dva cíle - využití firemního označení mateřské společnosti, které může být příznačné a známé minimálně v okruhu zákazníků daného oboru, a současně upozornění, že zde existuje vnitřní ekonomické spojení této mateřské společnosti s dalšími podnikateli, popř. že do jednoho seskupení náleží více podnikatelů, u nichž lze očekávat nejen podobnou podnikatelskou kulturu, ale především vzájemné hospodářské vazby i hospodářské výsledky. Občanský zákoník tak otevírá obecnou úpravou další možnost nakládání s firmou a využití prvků z firmy jiného podnikatele neomezuje jen na případy podnikatelských seskupení. Prostor je dán všem právníkům osobám, vedle nepodnikatelů i podnikatelům, které nespojuje příslušnost k určitému seskupení, ale existuje mezi nimi vztah jiné kvality.

Zajímavá úvaha se nabízí, pokud si uvědomíme, že firma podnikatele - člověka nemusí být nově tvořena jen jeho osobním jménem a příjmením. Teoreticky by tedy i firma podnikatele - člověka mohla obsahovat prvky náležející firmám jiných podnikatelů, i když to nový občanský zákoník výslovně nezmiňuje. Domníváme se při tom, že by tato možnost měla být vykládána jen v rozsahu § 134 a s analogickým využitím jeho podmínek. Mělo by tedy jít přednostně o možnost využít ve firmě člověka příznačný prvek názvu nebo firmy jiné právnické osoby. Využití jména jiného člověka považujeme za značný zásah do identifikační funkce firmy i za průlom do zásad výlučnosti a pravdivosti firmy, i když nevylučujeme, že v praxi mohou nastat okolnosti, které i učiní odůvodněnou i tuto situaci.

5. OCHRANA FIRMY

Stejně jako předchozí právní úprava rozlišuje i nový občanský zákoník absolutní ochranu firmy, která však má na rozdíl od dřívější úpravy svoje kořeny ve vlastnickém právu k firmě. Vlastník firmy je oprávněn vyloučit každý jiný subjekt z užívání totožného nebo podobného označení, ať již jde o firmu jiného podnikatele nebo označení podnikatele, který firmu nemá, nebo zvláštní označení využívaná při podnikatelské činnosti. Nová úprava toto oprávnění nevyjadřuje výslovně, neboť toho s ohledem na vymezení obsahu vlastnického práva není třeba. Na rozdíl od dnešního ustanovení § 12 obchodního zákoníku však určuje, že ochrana práv k obchodní firmě náleží

tomu, kdo firmu po právu použil poprvé, vyjadřuje tak právo priority, pokud jde o vznik těchto práv.

Okruh aktivně a pasivně legitimovaných osob se nemění: aktivně legitimovanou osobou je ten, jehož vlastnické právo bylo porušeno neoprávněným užíváním firmy. Zpravidla a nejčastěji touto osobou bude podnikatel zapsaný v obchodním rejstříku. Ochrana mu náleží proti nejrozumnějším formám zásahů do firemních práv - kromě užívání totožných nebo podobných označení též užívání silných prvků firemního kmene, které jsou pro označení oprávněného příznačné, zneužití těchto prvků nebo nesprávné užívání vlastního jména tak, aby bylo podobné firmě oprávněné osoby. Pasivně legitimovanou osobou, tj. neoprávněným uživatelem firmy může být v podstatě kdokoli - jiný podnikatel, nepodnikatel či jakákoli jiná osoba, která neoprávněně zasáhla do práv podnikatele k firmě.

Vlastní chráněná práva již neupravuje výslovně, nýbrž odkazuje na práva náležející při ochraně před nekalou soutěží. Podle ustanovení § 2988 NOZ osoba, jejíž právo bylo nekalou soutěží ohroženo nebo porušeno, může proti rušiteli požadovat, aby se nekalé soutěže zdržel nebo aby odstranil závadný stav. Dále může požadovat přiměřené zadostiučinění, náhradu škody a vydání bezdůvodného obohacení. Rozsah oprávnění je obdobný jako v dnes platné a účinné úpravě, uplatňování některých nároků však NOZ mění:

- přiměřené zadostiučinění: zákon preferuje nepeněžitou formu, nepostačuje-li tato forma, pak může být zadostiučinění poskytnuto v penězích, přičemž kombinace obou forem není vyloučena. Podle § 2951 odst. 2 NOZ se totiž nemajetková újma odčiní přiměřeným zadostiučiněním, které však bude poskytnuto v penězích jen tehdy, nezajistí-li jeho jiný způsob skutečné a dostatečné účinné odčinění způsobené újmy.
- náhrada škody: u tohoto nároku se vychází z obecného ustanovení o náhradě újmy (§ 2894 NOZ), podle něhož se povinnost nahradit újmu vždy vztahuje jen k újmě majetkové (škoda). Povinnost odčinit nemajetkovou újmu musí být výslovně sjednána, jinak škůdce postihuje jen v zákonem stanovených případech, k nimž však patří i úprava ochrany proti nekalé soutěži, když znění § 2988 hovoří přímo způsobech náhrady újmy - přiměřené zadostiučinění (pro nemajetkové újmy) a náhrada škody (pro újmy majetkové). K rozsahu náhrady škody (v případech nekalosoutěžních zásahů do práv na označení

podnikatelů) se obecně vyjadřuje § 2910, který zavazuje škůdce, jenž vlastním zaviněním porušil povinnost stanovenou zákonem a zasáhl tak do absolutního práva poškozeného nahradit poškozenému, co svým protiprávním jednáním způsobil. Škoda se nahrazuje uvedením do předešlého stavu. Není-li to dobře možné, anebo žádá-li to poškozený, hradí se škoda v penězích (2951 NOZ). Zde dochází k významnému posunu – zákon dává přednost naturální restituci, až není-li to možné anebo požaduje-li to poškozený, následuje teprve relutární restituce. Problematická bude u obchodní firmy jako nemateriální věci aplikace ust. § 2969 NOZ, podle něhož se při určení výše škody na věci vychází z její obvyklé ceny v době poškození a zohlední se náklady, které musí poškození k obnovení nebo nahrazení funkce věci účelně vynaložit. Ustanovení o náhradě nemajetkové újmy na věci (§ 2971 NOZ), které bude u vlastníka firmy spočívat např. v poškození jeho pověsti jako podnikatele, nepovažujeme pro zásahy do práv k obchodní firmě za praktické, zákon zde zcela evidentně směřuje k ochraně věcí s individuální, subjektivní hodnotou pro jednotlivého člověka.

- Vydání bezdůvodného obohacení: je upraveno v § 2991 NOZ s tím, že se zachovává povinnost toho, kdo se na úkor jiného bez spravedlivého důvodu obohatí, vydat ochuzenému, oč se obohatil. Bezdůvodně se obohatí zvláště ten, kdo získá majetkový prospěch plněním bez právního důvodu, plněním z právního důvodu, který odpadl, protiprávním užitím cizí hodnoty nebo tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám. Pro účely nekalé soutěže se podle současného § 451 obč. zák. vycházelo ze závěrečné části definice bezdůvodného obohacení – „majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů“. Tato formulace již v NOZ opakována není, dokonce je v definici užito slovo „zvláště“ (bezdůvodně obohatit se tedy může i někdo jiný, než uvedeno). V případech zásahů do označení podnikatele (firmy i jiných), z nichž by se rušitel „bez spravedlivého důvodu obohatil“, půjde pravděpodobně o případy, které lze nazvat „protiprávním užitím cizí hodnoty“. Plnění z bezdůvodného obohacení ve vztahu k času upravuje § 3003 NOZ, podle něhož je rozhodná doba, kdy nepoctivý příjemce obohacení získal (nepoctivý příjemce vydá, co nabyl v době, kdy obohacení získal). Rozsah bezdůvodného obohacení řeší konkrétně § 3004 odst. 1 NOZ: „Obohacený, který nebyl v dobré víře, vydá vše, co obohacením nabyl, včetně plodů a užitků; rovněž

nahradí užitek, který by ochuzený byl získal. Zcizil-li předmět bezdůvodného obohacení za úplatu, má ochuzený právo požadovat, aby mu byla podle jeho volby vydána buď peněžitá náhrada, anebo co obohacený zcizením utržil.“ Navíc by se k člověku (v případech zásahu do jeho obchodní firmy, jde-li o podnikatele zapsaného v obchodním rejstříku, nebo zásahu do jeho jména či jiného označení, jde-li o podnikatele nezapsaného, z něhož se rušitel nekalosoutěžně obohatil) mohlo vztahovat i ustanovení § 3004 odst. 2 NOZ chránící proti zásahům do přirozeného práva člověka a hodnot jeho osobnosti. Jméno člověka patří sice k hodnotám jeho osobnosti, je však podle našeho názoru sporné, zda se taková ochrana vztahuje i na firemní a jiná podnikatelská označení, která bezprostřední osobnostní prvky postrádají a u nichž převažuje využívání v komerčním, podnikatelském prostředí.

Ve všech třech shora uvedených případech (právo na náhradu škody, právo na náhradu jiné újmy, právo na vydání bezdůvodného obohacení) se uplatní obecná tříletá promlčecí lhůta (§ 629 NOZ), dále maximální desetiletá objektivní promlčecí lhůta od vzniku škody nebo újmy či od nabytí bezdůvodného obohacení (§ 636 nebo § 638 NOZ) a maximální 15letá lhůta v případech úmyslného způsobení škody nebo újmy či úmyslného nabytí bezdůvodného obohacení.

Pokud jde o práva zdržovací a odstraňovací, nebude se podle našeho názoru nic měnit na jejich dosavadním chápání a aplikaci: žaloba se zdržovacím nárokem nemůže směřovat proti podnikateli zapsanému v obchodním rejstříku, který svým jednáním zasáhl do práv jiného podnikatele k firmě; protože po něm nelze požadovat, aby fakticky upustil od užívání obchodní firmy a tím si znemožnil jednání s třetími osobami v obchodním styku. Nápravy lze dosáhnout pouze odstraněním závadného stavu. Žaloba na uložení povinnosti žalovanému zdržet se neoprávněného užívání obchodní firmy je využitelná zejména v těch případech, kdy si podnikatel (žalovaný) dal zapsat obchodní firmu nezávadnou (nezaměnitelnou), ale fakticky užívá obchodní firmu zapsanou pro jiného podnikatele (žalobce), a to např. v reklamě, propagaci, na obalech výrobků, nebo užívá zkomolené či zkrácené obchodní firmy (nebo jiná označení), která se takto stávají zaměnitelnými se zapsanou firmou jiného podnikatele.

Žalobou s odstraňovacím nárokem může dotčená osoba úspěšně vyřešit závadný stav, který vznikl zápisem dvou shodných nebo zaměnitelných obchodních firem. Žalobce odstraňovacím nárokem směřuje k tomu, aby soud žalovanému uložil povinnost změnit firmu, tj. změnit firmu uvedenou v zakladatelském právním jednání, společenské smlouvě nebo ve stanovách a následně ji nechat zapsat do obchodního rejstříku.

6. ZÁVĚRY

I v novém občanském zákoníku zůstává zachována firma jako označení zapisované do obchodního rejstříku, a tudíž vyhrazené pouze pro podnikatele, kteří jsou podřizeni tomuto systému zveřejňování údajů o své povaze a druhu a výsledcích svého podnikání. I když se základní funkce firmy nemění a firma zůstává i nadále nejdůležitějším nástrojem identifikace účastníků obchodních vztahů, sblížení pravidel pro firmu podnikatele - člověka a podnikatelů - právnických osob a nahrazení dosavadních právních povinností dispozitivními normami pro vytváření firmy uvolňuje rozsáhlý prostor pro uplatnění svobody vůle podnikatelů, pokud jde o volbu jejich firemního označení. Pro podnikatele - člověka přestává platit povinnost vytvořit firmu jen jako firmu osobní, tj. složenou z jeho jména a příjmení, pro podnikatele - právnické osoby nestanoví nová právní úprava žádná pravidla tvorby firmy. Je tedy pouze věcí podnikatelů, aby se rozhodli, z jakých prvků firmu složí a jakou firmu si zvolí. Tato svoboda však přináší zvýšené nároky na obezřetnost a předvídatost, neboť záleží jen na každém konkrétním podnikateli, zda bude respektovat zákaz zaměnitelnosti a klamavosti firmy a dokáže předejít právním nejistotám s tím spojeným.

Věcná povaha firmy odpoutává firmu od závodu a spojuje ji více s osobou podnikatele, pro něhož představuje jednoznačný identifikační znak. Nová právní úprava tak posiluje majetkovou stránku firmy a otevírá prostor pro svobodnější dispozice s firmou. Pojetí firmy přibližuje ostatním průmyslovým právům na označení, posiluje zásadu autonomie vůle. Závod a firma se stávají samostatnými věcmi a mohou sdílet odlišné osudy. Firma tak může být převáděna spolu se závodem nebo pobočkou, ale i samostatně, je možno uvažovat též o poskytnutí licencí k užívání obchodní firmy.

I podle nové právní úpravy je začlenit do firmy podnikatele - právnické osoby jméno člověka i název jiné

právnícké osoby, podmínky využití se řídí obecnou úpravou, která je připouští pro názvy právnických osob jako takových.

Ochrana proti zásahům do práv k obchodní firmě vychází ze dvou zdrojů - absolutní ochrana je spojena s ochranou vlastníka proti neoprávněným zásahům do vlastnického práva, relativní ochrana bude i nadále využívat úpravy nekalé soutěže. Ochrana práv náleží tomu, kdo obchodní firmu použil po právu jako první, rozsah práv je totožný s úpravou ochrany před nekalou soutěží.

Je obtížné předvídat, nakolik přispěje nově nabytá volnost k lepšímu soutěžnímu postavení podnikatelů, k efektivnější propagaci i větší péči o vlastní pověst reprezentovanou obchodní firmou. Je stejně obtížné odhadnout, zda nebude narušena právní jistota obchodního styku, pokud bude flexibilita pravidel o firmě zneužívána. Nové právní úpravě však rozhodně nelze upřít, že přináší další podněty pro vývoj firemního práva a otevírá prostor pro pokračující teoretické diskuse.

Literature:

- Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze 3 Cmo 573/93 publikované v časopise Právní praxe v podnikání č. 6/1995, str. 27
- Důvodová zpráva k novém občanskému zákoníku - dosažitelné na www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0#prilohy, citováno dne 2. 12. 2012

Contact – email
pokorna@law.muni.cz

evceerk@law.muni.cz